

Ο Χριστός του Σινά: το βλέμμα του Θεανθρώπου

/ Γνώμες

Ο Χούσσερλ έλεγε, στις περίφημες εργασίες του για τον Χρόνο, ότι η συνείδηση αποβλέποντας πάντοτε σε κάτι, μπορεί να έχει την αντίληψη του πράγματος τώρα δα, του πράγματος ως δοσμένου στην συνείδηση, κατόπιν αυτή η άμεση αντίληψη περνά στην ανακράτηση, στην ενθύμηση, ενώ έχουμε επίσης και την προκράτηση, την αναμονή αυτού που πιστεύουμε ότι θα εμφανισθεί σε λίγο. Αυτές είναι φιλοσοφικές έννοιες, οι οποίες όμως έχουν την σημασία τους.

• του Δημήτρη Ιωάννου (Φιλόλογος - Συγγραφέας)

Όλοι ξέρουμε την περίφημη εικόνα του Χριστού της Μονής Σινά, της αρχαιότερης σωζόμενης εικόνας του Κυρίου, που ζωγραφίστηκε με την λεγόμενη «εγκαυστική» ή «κηρόχυτη» μέθοδο. Κοιτάμε την εικόνα. Μας δίνεται μέσα στον φαινομενολογικό ορίζοντα, όπου εμφανίζονται για τη συνείδηση όλα τα φαινόμενα; Θα κάναμε λάθος αν λέγαμε κάτι τέτοιο.

Γενικά, όταν ατενίζουμε τις εικόνες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, δύσκολα θα λέγαμε ότι μας δίνονται μέσα σε κάποιον «ορίζοντα». Η φυσική τους θέση είναι μέσα στον Ναό – ας σκεφθούμε τα μικρά εκκλησάκια, σαν αυτά που περιγράφει ο Παπαδιαμάντης, ας σκεφθούμε το «Χριστό», την Εκκλησία της Γέννησης δηλαδή, στο «Κάστρο». Πριν κοιτάξουμε τις εικόνες, όπως έκαναν οι προσκυνητές του υπέροχου διηγήματος, «Στον Χριστό στο Κάστρο», πρέπει να καθαρίσουμε τον Ναό, γιατί έχει καιρό να λειτουργηθεί. Όλα θα ευπρεπιστούν, όλα θα λάμπουν, μα προπαντός οι εικόνες. Στέκουν εκεί αιώνες και αιώνες, όπως η περίφημη εικόνα της μονής Σινά, που χρονολογείται από τον 5 αιώνα.

Το μάτι έχει ακόμη ως «ορίζοντα» ολόκληρη την Εκκλησία- η πιο ένδοξη Εκκλησία της Ορθόδοξης Χριστιανοσύνης, η Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης, είναι έτσι φτιαγμένη, ώστε ποτέ να μην μπορείς όταν την περπατάς, να έχεις την αίσθηση του όλου κτίσματος. Βαδίζεις μέσα στην Αγία-Σοφιά και αφήνεσαι. Μπορείς να κινηθείς κατά κει ή κατά δω, πάντως η αλήθεια είναι ότι μάλλον η Εκκλησία σε έχει πάρει από το χέρι και σε οδηγεί, παρά εσύ κυβερνάς τα βήματά σου. Και αφήνεσαι- σκέψεις και αισθήματα και διαθέσεις και όλα αυτά αρχίζουν να σημαίνουν την Εκκλησία και μαζί η Εκκλησία σημαίνει τον εαυτό σου.

Κάθε βήμα και μια διαφορετική έκπληξη- έσχατη στιγμή όπου το βλέμμα ζει την μεγαλοπρέπεια, υψώνονται αψίδες και λάμπουν κίνες στιβαροί, μάρμαρα αρχίζουν να συνθέτουν μια υπέροχη γεωμετρική σύνθεση, όλα οδηγούν προς τα ψηλά, κι έπειτα, ξαφνικά, για λίγο ακόμη χαμένος μέσα στην Αγία-Σοφιά, μόνος εσύ και η δοσμένη μεγαλοπρέπεια: σου έρχεται να κοιτάξεις τον τρούλο, είναι η στιγμή να δεις τον ουρανό.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στα μικρά ξωκλήσια, αυτά τα ταπεινά εκκλησιαστικά κτίσματα, που τα περισσότερα λειτουργούνται μια φορά τον χρόνο. Δεν μπορείς να δεις το ξωκλήσι παρά την στιγμή που ετοιμάζεται για την λειτουργία, που λειτουργείται. Παίρνεις και συ μέρος στην προετοιμασία. Καθώς βαδίζεις μέσα στο μικρό αρχιτεκτόνημα, ξεχωρίζεις πρώτα τις εικόνες, κι ας είναι σκονισμένες. Παρατηρείς πρόχειρα τα πρόσωπα στο τέμπλο, έπειτα ρίχνεις μια ματιά στο επίσης σκονισμένο προσκυνητάρι, στις άλλες εικόνες που κρέμονται δεξιά κι αριστερά.

Έπειτα, όλοι μαζί, παίρνετε σάρωθρα για να καθαριστεί ο ναός, κι αφού γίνει κι η μυστική εργασία του καθαρισμού του ιερού βήματος, για να τοποθετηθεί το δισκοπότηρο και το Ευαγγέλιο, ευπρεπίζονται και οι εικόνες. Ακόμη δεν έχεις κοιτάξει τα πρόσωπα καλά, έχεις αφεθεί με εμπιστοσύνη στην φιλόξενη παρουσία τους, ξέρεις ότι είναι φίλοι, που σε χαιρέτησαν, αλλά περιμένουν από σένα πρώτα

να τους λαλήσεις με λόγια καθαρά, να αφεθείς στην παρουσία τους. Λίγο λίγο ξεχωρίζουν οι μορφές πιο καλά: ο Χριστός στο Τέμπλο, μαζί και η Παναγία, ο Τίμιος Πρόδρομος, ο άγιος του ναού, το προσκυνητάρι.

Και η λειτουργία αρχίζει. Τότε ξαφνικά, χωρίς να το καταλάβεις, το βλέμμα σου πέφτει πάνω σ' αυτή την εικόνα, όπου κι αν βρίσκεσαι, σε όποιο ναΐσκο κι αν είσαι: στον Παντοκράτορα της Μονής του Σινά. Αυτή η εικόνα είναι μάλλον το μυστικό αρχέτυπο όλων των εικόνων, είναι η μήτρα-πηγή απ' όπου ξεπηδούν όλες οι άλλες εικόνες, είναι η κατ' εξοχήν εικόνα. Έχουν υπάρξει στην ιστορία της εκκλησιαστικής ζωγραφικής πιο όμορφες στο μάτι εικόνες, κι όμως την δύναμη της συγκεκριμένης εικόνας δεν την έχει καμιά άλλη. Έχουν περάσει μεγαλύτεροι ζωγράφοι στην Βυζαντινή Ιστορία, κι όμως καμιά δεν έχει την συγκεκριμένη ρώμη: δεν θα πούμε κάλλος, γιατί ο Χριστός του Πανσέληνου, ας πούμε, στο Πρωτάτο, είναι πολύ πιο όμορφος.

Καθώς αρχίζει η λειτουργία, το μάτι σου ατενίζει την όλη εικόνα, κι ακόμη, πράγματι, έχει δίκιο ο Χούσσερλ, εμφανίζεται μέσα στον «φαινομενολογικό» ορίζοντα. Και τότε είναι που πέφτει το βλέμμα σου στο αριστερό μάτι του Χριστού: τώρα πια γίνεται αυτό ολόκληρος ο ορίζοντάς σου. Είναι ένα μάτι που το ξέρεις, το έχεις δει και σε άλλους ανθρώπους, το βλέπεις καθημερινά. Είναι ένα μάτι ανθρώπινο, που όμως υποχωρεί. Σαν να βυθίζεται στον εαυτό του, σαν να σε προσκαλεί να πλησιάσεις πιο κοντά. Κοιτάζει, αλλά με ένα κοίταγμα που είναι ταυτόχρονα και μια συστολή. Δεν ξέρεις από πού προέρχεται αυτή η συστολή, δεν την περίμενες μέσα στην μεγαλοπρέπεια της λειτουργίας.

Γίνονται ακόμη κάποιες δεήσεις, για την μια ή την άλλη ανθρώπινη ανάγκη, και το μάτι του Χριστού, χωρίς να σαλεύει, πάντα ακίνητο, διατρέχει όλον αυτόν τον ανθρώπινο κόπο και μόχθο, και, ναι, πόνο. Θα ήταν μάλλον αστοχία να λέγαμε ότι αυτά τα κοιτά το μάτι του Χριστού με θλίψη: υπάρχει βέβαια μια μελαγχολία μέσα σ' αυτό το μάτι, αλλά δεν φαίνεται το βλέμμα του Κύριου να δείχνει άφατη οδύνη για όλα αυτά. Ο ιερέας ψάλλει για τις περιπέτειες του ανθρώπινου πόνου, για αρρώστιες και για καιρούς της γης και για καλώς πλέοντες και αλλά πολλά, και το μάτι μπορεί και συνενώνει όλα τούτα σε μια στιγμή: είναι το κακό.

Ο άνθρωπος αμάρτησε, και αυτή η αμαρτία πέρασε και στην φύση. Η φύση μας φθάρηκε, γίναμε θνητοί, αλλά και ο κόσμος τριγύρω μας έγινε ξένος, με κόπο τον φέρνουμε εκεί που θέλουμε, ώστε να γίνει καρποφόρος, και από τα άγρια θηρία ελάχιστα ημέρεψε ο άνθρωπος. Όλα αυτά τα βλέπει το μάτι του Χριστού, και, όπως είπαμε, υποχωρεί. Και όλα αυτά παραμένουν και στην λειτουργία, υπό την μορφή των δεήσεων, όπως είπαμε.

Ο Χούσσερλ έλεγε ότι πρώτα μας παρουσιάζεται, μας «δωρίζεται» το αντικείμενο ως ολότητα, έχουμε την άμεση αντίληψη αυτού, την Παρουσία, το Πράγμα αυτό καθαυτό. Όμως δεν ξέρουμε αν πράγματι μας παρουσιάστηκε αυτή η εικόνα ως ολότητα, εξαρχής, ή, όπως ακριβώς και στην Αγια-Σοφιά, μας δόθηκε ένας κρυφός τόπος της. Και μας δόθηκε αυτό το βλέμμα της υποχώρησης, για να μην μας τρομάξει η όλη εικόνα, και χαθούμε μέσα στην ενατένιση ενός ειδώλου -κάθε εικόνα κινδυνεύει να γίνει είδωλο-, και βουλιάξουμε στο μηδέν. Το βλέμμα του Χριστού μας επιτρέπει να ανοιχθεί και το δικό μας βλέμμα, να δούμε όλα αυτά τα δεινά, που, τώρα, καθώς έχει αρχίσει η Λειτουργία, έχουν γίνει κατά την ρήση του Χούσσερλ «ανακρατήσεις», ενθυμήσεις. Τι παράξενο!

Προβλήματα που κουβαλάμε μαζί μας, δυστυχία αφόρητη, απερίγραπτος πόνος, και μόλις αρχίζει η λειτουργία, αυτά όλα γίνονται «παρελθόν». Η συνείδηση τα θυμάται- αλλά εδώ η λέξη «μνήμη» είναι αδύνατη. Θα λέγαμε τα «θυμόμαστε», αλλά με την μυστική σημασία που έχει το ρήμα «ενθυμούμαι» στη Βίβλο. Λέμε για τους κεκοιμημένους να μένουν αιώνια μέσα στη «μνήμη» του Θεού και περαιτέρω δεόμαστε όλοι εμείς κατά την Μεγάλη Είσοδο να μας «θυμηθεί» ο Χριστός στη Βασιλεία Του. Το ρήμα «μιμνήσκομαι» έχει στην βιβλική γλώσσα οντολογική σημασία. Το ότι ο Θεός θυμάται κάποιον θα πει ότι τον χαριτώνει, του μεταδίδει το Πνεύμα Του. Έτσι κι εμείς, κατά μια αδύναμη βέβαια αναλογία, θυμόμαστε μπροστά στην εικόνα του Χριστού, ατενίζοντας πάντα το αριστερό του μάτι -θυμόμαστε τα δεινά και τις συμφορές. Αλλά η ανθρώπινη φύση του Χριστού τα έχει απαλύνει.

Μοιάζουν σαν μια ταινία που περνά από μπροστά μας, σαν ένα όνειρο που κράτησε αρκετά και ήταν γεμάτο περιπέτειες και δυσκολίες, αλλά το ανθρώπινο μάτι του Χριστού τα εξαγνίζει. Κι Αυτός πέρασε όλα αυτά: η ζωή Του -ας αφήσουμε τα γεγονότα της Σταύρωσης και της Ανάστασης-, ήταν η ζωή ενός κανονικού ανθρώπου. Ήταν η ζωή ενός «τελείου» ανθρώπου, λέγει η Σύνοδος της Χαλκηδόνας. Τι θα πει «τέλειος» άνθρωπος; Κανείς φιλόσοφος δεν μπόρεσε ποτέ να δώσει σε αυτό το επίθετο ορισμό. Πάντως, καθώς το δόγμα της Χαλκηδόνας εμπεδωνόταν όλο και περισσότερο από την Ορθόδοξη Χριστιανοσύνη, τόσο και περισσότερο άρχιζαν να αποδίδονται ζωγραφικά και οι πιο «ανθρώπινες» στιγμές του Ιησού. Και να συνειδητοποιείται από τους θεολόγους ότι ο Χριστός, ως «τέλειος» άνθρωπος, και βοηθούσε τον πατέρα Του και την μητέρα Του, όταν ήταν μικρός, και δούλευε το επάγγελμα του ξυλουργού, και είχε φίλους κ.λπ.

Αποκορύφωμα αυτής της αντίληψης είναι ο περίφημος τύπος της Παναγίας Γλυκοφιλούσας, ή και μετά Γαλακτοτροφούσας, που δείχνουν το συναισθηματικό

δέσιμο του Χριστού με την μητέρα Του. Το βλέμμα αυτό του Χριστού φθάνει σχεδόν μέχρι την Σταύρωση και την Ανάσταση- αλλά μάλλον δεν τα περιλαμβάνει ακόμα. Βρισκόμαστε στο σημείο που τα μεγάλα δεινά και οι μεγάλες συμφορές και οι μεγάλες καταστροφές παρελαύνουν μπροστά από αυτό το ανθρώπινο βλέμμα του Χριστού, που συγκρατείται- μένει ήρεμο. Τα κοιτά μάλλον ζωντανά, αλλά ακριβώς, όπως είπαμε, επειδή τα έχει περάσει και Αυτός, δεν τον εκπλήσσουν. Του είναι πλέον γνωστά. Και βοηθά τον πιστό να αναθαρρήσει, πέρα και πάνω από όποια προβλήματα και δυσχέρειες τον απασχολούν, και να «μεριμνήσει», όπως θα έλεγε ο Χάιντεγκερ, για αυτά. Να «μεριμνήσει» σημαίνει εδώ ήρεμα να διερωτηθεί, να αφήσει αυτά τα πάθια πάνω στο προσκυνητάρι, να τα δει ο Χριστός, σαν πολύτιμο μαργαριτάρι.

Η λειτουργία έχει προχωρήσει και ακούγεται από τους ψαλτάδες η παράκληση να μας «σώσει» ο Υιός του Θεού και μάλιστα με τις «πρεσβείες» της μητέρας Του. Το βλέμμα του Χριστού δεν μας αφήνει να δώσουμε υλόφρον νόημα σε τούτη τη δέηση, να «σωθούμε». Τι περιμένουμε από τον Χριστό όταν του λέμε να μας «σώσει»; Εφόσον όλα αυτά τα δεινά, για τα οποία ο Χούσερλ έλεγε ότι τα «ανακρατούμε» και τα διασώζουμε μέσα στην «ενθύμηση»- εφόσον λοιπόν όλα αυτά τα δεινά, μολονότι δεν σώθηκαν, αλλά τα άγγιξε η «μνήμη» του Θεού, η σωτηρία θα σημαίνει κάτι βαθύτερο, κάτι που αφορά τα πιο μύχια βάθη της ύπαρξης.

Και τότε, καθώς ο ιερέας κάνει την Μικρά Είσοδο με το Ευαγγέλιο, το ίδιο το μάτι μας αναγεννάται: το βλέμμα του Χριστού, το ανθρώπινο βλέμμα, μας λέγει ότι τώρα φθάσαμε στο έσχατον αυτού που ονομάσαμε «τέλειος» άνθρωπος -τελεία ανθρώπινη «φύση», κατά τη Σύνοδο της Χαλκηδόνας- και πρέπει να ακούσουμε τον Χριστό να κηρύττει «ως εξουσίαν έχων και ουχ ως οι αρχιερείς». Και το μάτι μας, δειλά, αρχίζει να κοιτά το δεξί μάτι του Χριστού.

Πηγή: pemptousia.gr